

Piše Ida Labudović

Nekadašnji Beograd

JEVREJI I EVROPSKA MODA

BEOGRADANKE SU NA KRAJU DEVETNAESTOG VEKA NOSILE TOALETE OD KREP-SATENA, KREP-ŽORŽETA, SOMOTA, VELURA I MUSLINA, KOMBINOVALE SU ROZE SA PLAVIM ILI DVE NIJANSE BEŽ SA JEDNOM BRAON, VOLELE SU SVE ŠTO MIRIŠE NA PARISKI ŠIK I TO PRONALAZILE U RADNJAMA I KROJAČNICAMA KOJE SU DRŽALI UGLAVNOM JEVREJI

Prošlost našeg grada bila je mnogo intenzivnije nego danas isprepletana različitim kulturama i etničkim poreklom. Smenjivali su se porazi i pobeđe, senke i svetlosti istorijskih događaja. Prirodno okruženje je odredilo sam položaj grada, koji se saživeo s njegovom zatečenom snagom, ćudljivošću i naklonošću.

Što se bolje i bliže poznaje jedna kultura, predrasude su manje, a razumevanje i tolerancija širi. Različitosti privlače i odbijaju, u oba slučaja one čine da se jedna grupa definiše u odnosu na drugu. Otvorenost produžava i nastavlja, jedni se izdignu i uspeju, drugi ostanu zatvoreni i nesrećni. Jug sa sobom donosi miris soli i plavog, tugu krša i uzburkanost drugačijih tradicija i religija, sever distanciranost i odmerenost, izdržljivost i

preciznost. Zajedno, mešavinu iz koje je jedino moguće napraviti sklad i kvalitet koji traje. Sve nesuglasice, temperamenti, vekovi stvaranja nacionalnog identiteta, godine sumnje u njega, kulture i različitosti stope se u počast onome što iz jednog podneblja nastane. Posle godina preživljenih promena odnosi će postati mirniji, ispunjeni novim iskustvima i doživljajima, novim ljudima i njihovim reakcijama, promašajima i uspesima koji ostaju u jednom nacionalnom biću. I upravo u tome jeste njegova snaga.

Opis nekadašnjeg Beograda nastao je iz istraživanja koje se oslanjalo na različite izvore i donosi pogled u prošlost, tačnije jedan segment prošlosti iz oblasti materijalne kulture – odevanja koje je formirano na osnovu pojedinih vrednosti građanskog

društva u razvoju, kao i ulogu Jevreja u tadašnjoj modnoj industriji.

Značajan deo nekadašnjeg građanskog Beograda činili su Jevreji, njihove čuvene radnje, običaji vezani za hram – Sinagogu i Opštinu, međusobni odnosi u porodici, nošnja, jezik i sefardske romanse kojima su bile obojene večeri na Jaliji. Osim na Jaliji, Jevreji su stanovali u Zereku, blizu svojih dućana. Jevrejska mahala se nalazila na obodu beogradskog naselja, ispod Kalemegdana uz Dunav, i bila karakteristična po uskim sokacima, niskim kućama pokrivenim ćeramidom i baštama punim cveća. U vreme praznika i purimskih svečanosti vrata jevrejskih domova bila su otvorena celoj varoši: „U svim kućama bile su postavljene sofere za goste namernike, a sa svih strana je

odjekivala muzika na španskom, turskom i srpskom jeziku. Igralo se po kućama, dvorištima, ulicama... Beograđani nikada ne mogu da zaborave te burne noći na Jaliji, ta veselja puna neusiljene životne radosti, to šarenilo boja i jezika, koji su stvarali harmoničan i uzbuđljiv doživljaj“ (iz pozorišne predstave Avda Mujčinovića *Beograda, moj beli labude*).

Krajem 19. i početkom 20. veka učešće Jevreja u privrednom životu u Kraljevini bilo je svedeno na nekoliko grana gradske privrede, zanata i trgovine, uglavnom odoćom i obućom, kao i na oblasti posredništva i bankarstva. Izuzev dve velike srpske kompanije „Kosta Ilić i sinovi“ i „Teokarović i komp“, preostala značajna tekstilna preduzeća bila su pod upravom jevrejskog i stranog kapitala. Domaći i bečki Jevreji raspolagali su većinskim kapitalom u „Beogradskoj tekstilnoj industriji AD“, kao i u Fabrici rublja i odoće AD.

Na formiranje načina života i izgled stanovnika Beograda krajem 19. veka uticala je sredina koja je bila etnički raznolika, kao i veze sa Istokom i Zapadom, što se najjasnije ogledalo u materijalnoj kulturi. Priznavanje nezavisnosti Srbije na Berlinskom kongresu 1878. godine. prethodilo je mnogobrojnim promenama čitave strukture društva i činilo vreme preporoda, kada orijentalni način gradskog života postepeno biva zamenjen evropskim modelom u gotovo svim sferama. Te dve prepoznatljive različitosti činile su obeležje 19. i početka narednog veka. U odoći je promena bila vidljiva tako što je tradicionalni kostim zamenjen modnim, s tim što je postojao međuperiod kada u

ČUVENE SALONE VODILE SU MODISKINJE REBEKA AMODAJ-JAKOVLJEVIĆ U PALMOTIĆEVOJ ULICI I KAŠNIJE ULICI ČARA UROŠA, ZATIM ŽANA GROS U VASINOJ ULICI, BOJANA I SELMA KOEN, DOK JE POZNAT BIO I MODNI SALON „ANRE“ NA TERAZIJAMA

ПРВА СРПСКА ФАБРИКА
ШУБАРА ШАЈКАЧА
И
НАЈМОДЕРНИЈИХ БАПА
ЗА ОДРАСЛЕ И ДЕЦУ

Пошт. трговци овад. и из унутрашњости, који желе горе поменуте артикле добити по врло јефтиним ценама
БЕЗ КОНКУРЕНЦИЈЕ
Нека се назови потрудити до редке

Хајима А. Демајо и Друга
Београд, Васе Чарапића улица бр. 10.

1843-2-3

ПИННАСУ И КОМП.
Кнез Михајлова бр. 8. спрочу пив. „Руски Цар“
Приспели су
НОВИТЕТИ ЗА ДАМЕ
И ТО:

СОЛОМОНА Х. ГАБАЈА И КОМП.
КОД „ЛУБЕНИЦЕ“ Васе Чарапића број 5.

ПИТЕ ШОНДА КАКАО, белокатхо и врло храњиво пиће

JEVREJI SU STANOVALI U ZERSKU, BLIZU SVOJIH DUĆANA. JEVREJSKA MAHALA SE NALAZILA NA OBODU BEOGRADSKOG NASELJA, ISPOD KALEMEGDANA UZ DUNAV, I BILA KARAKTERISTIČNA PO USKIM SOKACIMA, NISKIM KUĆAMA POKRIVENIM ČERAMIDOM I BAŠTAMA PUNIM CVEĆA

kontinuitetu srećemo, zajedno s modnim delom, najkarakterističnije delove tradicionalnog.

O prelasku tradicionalnog ka evropskom načinu odevanja, koji se odvijao pod uticajem modnih stilova, sredine i menjao iz praktičnih razloga, svedoče mnogobrojni oglasi iz novina. U njima svoje usluge oglašavaju „Krojačka radnja“ Jakova S. Morena, koja nudi „veliki izbor engleskih štofova za zimsku sezonu u vrlo lepim mustrama i modernim bojama“, zatim M. Najmana, koji ima „najbogatiji izbor muških odela, sve od prave čiste vune našto jamči po najnovijem kroju i mustri“, kao i novootvorena radnja Adanja i Demajo „Kod pariskog šika“ s „bogatim i elegantnim izborom najmodernijih odela“.

Ilustrovani oglasi „Kod vrednog rade-nika“ Eškenazija i Hercoga i Talvija i Mandilovića pružaju opis dečjih matroskih odela i objavljuju prodaju žaketa, kaputa i haljina za dečake i devojčice. Sličan je oglas za salon odela Hazanovića i Koena, a u oglasu Hajima A. Demaja i Druga nalazimo reklamu za „Prvu srpsku fabriku šubara, šajkača i najmodernijih kapa za odrasle i decu“.

Braća H. Gabaj, koji su početkom 20. veka počeli da se reklamiraju u oglasima beogradskih novinskih izdanja, imali su više trgovina, zvučnih naziva: „Kod Slavuja“ Leona H. Gabaja, „Kod Lafa“ i „Dva brata“ Bože H. Gabaja, „Kod tri tice“ Josifa H. Gabaja, trgovinu Avrama H. Gabaja i komp., „Kod krune“ braće H. Gabaja, „Kod jeftinoće“ Isaka A. Gabaja, „Kod tri laste“, „Kod orla“ Moše H. Gabaja i manufakturnu, platnarsku i galanterijsku trgovinu „Kod lubenice“ Solomona H. Gabaja i komp.

Pored konfekcije, koja je bila jeftinija, odeća i rublje si se šili, a među poznatim krojačima su bili Avram Levi i Melamed S. Moša – Moric. Poznate radnje s muškom odećom držali su Rahamim Mevorah, kao i „Benvinisti i Pinkas“, s nazivom „Mi pa mi“.

Čuvene salone vodile su modiskinje Rebeka Amodaj-Jakovljević u Palmotićevoj ulici i kasnije Ulici cara Uroša, zatim Žana Gros u Vasinoj ulici, Bojana i Selma Koen, dok je poznat bio i modni salon „Anre“ na Terazijama. Vlasnice krojačkih radnji bile su Zlata Alkalaj, preko puta Igumanove palate, Regina Benvenisti, Šarlota Alfandari, kao i Rožika Majer,

krojačica belog rublja.

Rebeka Amodaj dala je intervju „Nedeljnim ilustracijama“ januara 1928. godine:

Šta najviše voli Beograđanka?

– Ona voli sve što je moderno. Oduševljava se crnom bojom, safir, bež.

Imate li svojih kreacija?

– Ja nalazim da je bolje kopirati parisku modu jer svaka dama voli pariski model. Imam svojih detalja na haljini, koje izmišljam, ali linije su pariske. Beograđanke vole sve što dolazi iz Pariza. Bečka moda nije mogla da nas pobedi. Uzalud su pokušavali agenti iz Frankfurta i Beča da lansiraju modu njihovih velikih kuća, ali ništa nisu mogli učiniti. U Rumuniji, Grčkoj i Češkoj imali su uspeha, a naše dame vole francusku i parisku modu.

Kakva su vaša proročanstva o modi.

– Suknja će ostati kratka, ali šire linije. Struk će se podići. Mada ja nalazim da je za naše dame bolja haljina dužeg struka. *Od čega su Beograđanke najviše šile svoje toalete ove sezone?*

– Od krep-satena, krep-žoržeta, somota, velura, muslina. Najviše sam kombinovala roze s plavim. Simpatična je kombi-

nacija tri tona, dve nijanse bež i jedna braon. Večernje toalete su najviše per-lirane, stilske i fliterske.

U salonu gđe Amodaj radi 36 radnica. Sve su to simpatične midinete, ošišane glave, lepih očiju, koje imaju već svoju karijeru kad izađu iz tog salona. U Beogradu ima osam samostalnih salona, koje su otvorile radnice gđe Amodaj. Veliki jedan salon određen je za probu. U jednom malom separeu, ograđenom bordo zavesama, čuje se šuštanje haljine i tek proviri violet ili rezeda kombinezon i vidi se krajičak obnažene ruke. Jedna po jedna dama ulazi u separe da proba toaletu.

Materijali su za krojačke radnje nabavljani u Beču, Pešti, Parizu i prodavali se u radnjama „Braća H. Gabaj“ u Knez Mihailovoj ulici, „Jakov Kalef“ u Kolarčevoj ulici, u manufakturnoj radnji Avrama Almuzlina u Vasinoj, a zatim Sarajevskoj ulici, kao i u radnji „Avrama Koena i sinova“ i firmama „Tajtacaković“ i „Braća Arueti“. U „Pomodnoj trgovini S. D. Demajorović“ na Terazijama prodavane su isključivo luksuzne svilene i vunene tkanine. Radnju s tekstilom „S. Rafailović

i komp.“ držao je Rafailović s ortakom Rafailom Levi-jem u Ulici kralja Milana. Porodica Elias bila je vlasnik fabrike trikotaže „Elka“. Stalna mušterija firme „H. Elias i komp“ iz Ulice kneza Mihaila bila je kneginja Olga. Čuvena je bila i radnja „Šik parizijen“, vlasnika Berte i Leona Karijo, zatim prodavnica uvoznog krzna Matilde Carfati, fabrika čarapa Lazara Pijade u Ulici Grčića Milenka, kao i veletrgovina „Jakov Bararon“ u Ulici kralja Petra.

Konfekcija se prodavala u radnji „Toga“, koju je držao Majer Pinkas, i „Elegant“, vlasništva Izrael Adanje, dok je radnju s dečjom konfekcijom posedovala Matilda Alkalaj u Ulici cara Nikole II.

Jevreji su se bavili bankarstvom, trgovinom i zanatima kako im je osnivanje velikih trgovačkih radnji obezbeđivalo ekonomsku sigurnost. Gotovo se polovina od ukupnog broja Jevreja bavila trgovačkim zanimanjima, dok ih u oblasti poljoprivrede, takoreći, nije ni bilo. Učestvovanje Jevreja u trgovačkim organizacijama takođe je bilo značajno, uglavnom su bili zastupljeni kao predsed-

nici Nadzornog odbora, potpredsednici ili članovi uprave.

Napredak zajednice prekinut je 1940. godine, kada je država zvanično donela diskriminacione mere prema Jevrejima, i završava se pogromom koji je iz istorije otrgao deo postojanja jednog naroda, njegove duhovne i materijalne kulture.

Jevreji su uticali na formiranje urbanog života i gradske atmosfere. Unutar porodice i zajednice, koja se okupljala oko Opštine i Sinagoge, održavali su tradiciju. U Beogradu su ostavili snažan trag u arhitekturi, simbolima, domovima, ornamentici i na ulicama „jevrejskog Dorćola“.

Kroz priče i sećanja o starom Beogradu često se nazire seta za prošlim vremenima i manirima koji se nisu održali. Stil nekadašnjeg života, način na koji se poslovalo, vreme koje je bilo posvećeno tradiciji, svaki deo odeće u garderobi dama i gospode imali su svoje jasno, nepromenljivo značenje i trajanje. Iako prilagođeni novom veku, oni koji su bili svedoci tog vremena rado o njemu govore i čini se da ga na svoj suptilan način i dalje žive. ■

Свиле **ПРИСПЕЛИ** Штофова
НОВИТЕТИ

Помодна мануфактурна и Платнарска радња
Браће Х. Табаја код Круке
Кнез Михајлова ул. бр. 31.

Пажња трговцима и осталом грађанству.
Приспео нам је највећи и најлепши избор разноврсне робе из франк светских фабрика и продајемо са 28 од сто јефтиније но пређашње цене.

Штофа бело, крем, црног, и у боји за женске хаљине и костиме.

Свиле за женске хаљине, блузе, украсе и бортне.

Атлаза у боји и црног за бунде, либадета и јоргане.

Шпацен штофа, чапака, ајнеца, свилених тилангле и валансе.

Сав цугер за женске хаљине. Тафетна фулардина и кроазе.

ВЕКИЦИ ИЗБОР:

Платна (шифона), ва комаде од: дин. 16, 17, 18, 20, па на више.

Платна за јорганске и душечне чаршаве најбоље каквоће.

Цвилеха за душеке и ролетне, најновијих боја.

Порхета белог и у боји најлепших муст. ра.

Рукавица кожных и свилених, дугачких и кратких.

Велики избор дечијих хаљиница:
Распродајемо једну велику партију везова, мидера и фулова.

Мустре шаљемо бесплатно, поручбине вршимо уз доплату.
С поштовањем
266 1— **Браћа Х. Табај**